

A római közjog újrafelfedezése Magyarországon?!

Pókecz Kovács Attila: A királyság és a köztársaság közjogi intézményei Rómában. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014. 142 oldal

2014 őszén jelent meg a kiváló pécsi római jogász kolléga munkája, amelyet nyugodt szívvel ajánlok minden, a római kor, illetve a római jog iránt érdeklődő – nem csak jogász – olvasó figyelmébe.

A római jogot joggal tekintjük a modern európai jogrendszerek alapjának, azonban ezt még a jogászai közgondolkodásban is általában csak a római magánjogra szokás vonatkoztatni. A római jogon belül ezért elhanyagolt területként, „mostohagyermekként” szokás tekinteni a közjogra, ami nyilvánvalóan összefügg azzal a ténnyel, hogy a római jog fejlődését lezáró juszthinianuszi kodifikáció és ennek következtében a ránk hagyományozott forrásanyag is nagyrészt a magánjoggal foglalkozik. Ez persze összefüggésben áll azzal is, hogy a magánjog sokkal kevésbé függ egy adott ország politikai berendezkedésétől és államformájától, mint a közjog, ezért a klasszikusok által kidolgozott magánjogi szabályok, illetve elvek nemcsak néhány évszázaddal később voltak használhatók, hanem a mai napig is hatnak. Mindezek miatt a római közjog, értve ez alatt elsősorban a köztársaság közjogát, szerényebb és elsősorban nem-jogi forrásanyaggal rendelkezik, így szerényebb érdeklődésre tarthat számot, annak ellenére, hogy – amint a szerző is megjegyzi – a köztársasági jogintézmények, illetve az azokból leszűrt megoldások számos modern európai jogban és az USA jogában is (például a választási rendszer) megjelennek.

A fenti okok miatt a római közjog a hazai jogi oktatásban – a római magánjog bevezetéseként oktatott intézménytörténeti

alapokat kivéve – általában csak szabadon választható tantárgyként jelenik meg. Hazánkban a közjog oktatásának úttörője Zlinszky János professzor, aki elsőként a Miskolci Egyetemen oktatta a tárgyat, majd 1994-ben egy a témára irányuló figyelmet felkeltő könyvet is publikált. Ezután egészen mostanáig – Nótári Tamás 2011-ben megjelent *Római köz- és magánjog* című munkáját leszámítva, amelyben a magánjog mellett már a közjogi rész is hangsúlyos – nem látott napvilágot kizárólag vagy túlnyomóan a római közjogot bemutató munka, ezért is öröndetes e hiánypótló mű megjelenése. A római jogot oktatók közül – a jelen recenzió szerzőjét is ideértve – egyre többen fordulnak a korábban méltatlanul mellőzött római közjog felé.

A szerző módszere abban a tekintetben rendhagyó és dicséretes, hogy az intézményrendszert nem a hagyományos statikus szemléletben mutatja be, hanem dinamizmusában, fejlődésében vizsgálja. Az intézményrendszer fejlődését szorosan hozzákapcsolja a római társadalom és a római történelem, ezen belül is a külső hódítások és a belső politikai küzdelmek eseményeihez, és ezek változásából vezeti le az intézmények fejlődését. Ez nagyon is indokolt és nélkülözhetetlen módszer, mivel ezek a tényezők szoros összefüggésben álltak a közjogi intézményrendszer fejlődésével; itt sokkal szorosabb a kapcsolat, mint a magánjogi intézmények esetében. A szerző a történelmi társadalmi háttér igen alapos ismeretéről tesz tanúbizonyságot, ami fontos minden vizsgált korszakban, de egyenesen nélkülözhetetlen a köztársaság hanyatló időszakának, a válság korának megértéséhez. Ha azonban összevetjük a háttér és a közjogi intézmények bemutatása közötti arányokat, megállapíthatjuk, hogy az előbbi bemutatása általában nagyobb hangsúlyt

kapott, mint magának a jogi szabályozásnak a leírása, így a címben foglalt kitűzött cél ellenére az olvasó néha már-már az ókortörténet mezején érzi magát. Ráadásul egyes külpolitikai események a szükségesnél bővebben kerültek kifejtésre (például a Tarentummal és Pyrrhus királlyal, illetve Karthágóval szembeni háborúk), hiszen ezek közismert események, így elegendő lett volna csak röviden utalni rájuk. Más a helyzet az egyes politikuskok életpályájának bemutatásával. Teljesen indokolt az életpályák részletesebb ismertetése, hiszen különösen a „második vonalbeli” politikusoké már nem közismert, viszont ezek ismerete nélkül sokszor nem érhető meg – főleg ha az adott személy politikai nézetei még változtak is – az egymás utáni lépések, javaslatok logikája.

A közjogi intézményrendszer ismertetésével kapcsolatban hiányként meg kell jegyeznünk, hogy a szerző csak a világi intézmények bemutatására szorítkozik, teljesen hiányzik a vallási rendszer bemutatása, holott az is a római közjog szerves részét képezte. Ezt persze indokolhatják terjedelmi korlátok, de akkor erre a bevezetőben fel kell hívni az olvasó figyelmét, annál is inkább, mivel esetenként (például a szakrális legitimáció [*auspicium*], illetve a királyság után a *rex sacrorum* és a *pontifex maximus* intézménye) ezekről is szót ejt a szerző.

Pozitívumként értékelhető viszont, hogy bár a római jogot a rómaiak sajátos, más népek jogától eltérő, az ókorban egyedülálló szellemi termékének tartjuk, a szerző egyes fejlődési irányokat, illetve kísérleteket röviden összevet a görög demokráciában megfigyelhető megoldásokkal.

A mű a köztársasági államberendezkedésre helyezi a hangsúlyt, amely azonban nem érhető meg a királyság államszervezetének bemutatása nélkül, ezért a szerző indokoltan annak összefoglalásával kezdi vizsgálatát.

A királysággal kapcsolatban mindig felmerül problémaként Róma alapításának kérdése, amelyre – bár arra nem a történe-

lem előtti idők homályában került sor – még sincs egykorú hiteles forrásunk, azt a római történetírók is csak századokkal később, a pontifexi feljegyzésekből és a kollektív hagyományból rekonstruálták. Ezért a történetírók által rögzített négy latin-szabin király történelmi hitelessége – már csak uralkodásuk gyanúsán hosszú ideje miatt is – erősen megkérdőjelezett, feltételezhetőleg csak a jelentősebb tetteket végrehajtó vagy hosszabb ideig hatalmon lévő uralkodók nevei maradtak fenn, esetleg a szájhagyomány több uralkodó tetteit foglalta össze később egyetlen név alatt. Megjegyzendő azonban, hogy a történetírói hagyományok egységesek abban, hogy Rómát kifejezetten alapított városnak tekintik, és a korabeli írásbeli források hiányának ellenére is az alapítás időpontjaként a Kr. e. 753-as évet fogadják el, amit a korábbi kritikai álláspontot felülbíráva általában a modern filológia és jogtudomány is elfogad. A szerző azonban az etruszk alapítás elméletét vallja a Kr. e. 620–580 közötti időben, elsősorban a későbbi Rómát alkotó dombokon álló települések (falvak) egy várossá való összeolvadásának tényére hivatkozva, amit a hagyományosan a településeken kívül álló temetkezési helyek régészeti bizonyított felszámolása igazol. Kétségtelen tény, hogy a „város” csak az etruszk királyok alatt kapott városias jelleget, addig csak falusias külsőt mutatott. Ugyanakkor a szerző a praeetruszk időkre vonatkozólag nem foglal egyértelműen állást abban az igen fontos kérdésben, hogy ekkor Rómát már államnak (királyság) vagy még csak az állam előtti törzsi-nemzetségi társadalomnak tekintie. Az, hogy a latin (szövetségi) királyt az egymással szövetségre lépő nemzetségek választották meg, a szerző szerint arra utal, hogy ebben az időben még állam előtti nemzetségi társadalomról van szó; a mű más pontján viszont a patriarchális királyság államszerveinek említése már az állami lét elismeréséről tesz tanúbizonyságot. Nem annak van tehát központi jelentősége, hogy Rómát mint várost mikor alapították, ha-

nem annak, hogy a római állam mikor jött létre, mivel csak az államalapítás után beszélhetünk jogról mint normáról. Különböző elméletek ismertek ezzel kapcsolatban (például a szerves [organikus] fejlődés, illetve a kifejezett alapítás elmélete), másrészt eltérő álláspontok ismertek azzal kapcsolatban is, hogy a város alapítása az államalapítás előtt történt vagy az után, vagy esetleg egybeesett azzal.

Nem vitatva a szerző tudományos szabadságát abban, hogy az általa elfogadott nézet mellett tör lándzsát, hiányként tűnik fel a többi nézet legalább lábjegyzet formájában való bemutatása, különösen ha azoknak elismert hazai képviselője is van. Például a Zlinszky János által hazánkban meghonosított „alapítási” elmélet szerint Róma városának és a római államnak a létrehozása egybeesett, Rómát mint városállamot pedig etnikailag és szokásaikban heterogén népesség alapította meg, ami magyarázza a kezdeti római társadalom számos furcsaságát, illetve magyarázatot ad a jog mint norma különös fontosságára. Ezt az elméletet nem cáfolják régészeti bizonyítékok sem, mivel a kezdeti városközpont csak a Capitoliumra korlátozódott, emberi településre pedig ekkor még csak a mocsaraktól kiemelkedő dombok voltak alkalmasak, ezen településrészek összeolvadása pedig egyértelműen az etruszk királyok tevékenységéhez kapcsolódik.

A szerző ezt követően áttér a köztársaság kialakulására, itt azonban némileg hiányolható, hogy az ehhez vezető történelmi okokról hallgat. A római történetírás zsarnokság elleni forradalmi fellépést látott az utolsó etruszk király (Tarquinius Superbus) elűzésében, holott a történelmi kutatások szerint őt Lars Porsenna, Clusium királya űzte el Rómából, akinek serege viszont nem sokkal később csatát veszített az elűzött Tarquinius szövetségeseitől Ariciánál, és emiatt Rómát fel kellett adnia. Tarquinius szövetségesei nem voltak érdekelték a további harcokban, ezért az elűzött király sem tudott visszatérni. Így Róma végül király

nélkül maradt, ami lehetőséget adott egy új államberendezkedés kialakítására. Abban viszont teljesen helytálló a szerző véleménye, hogy az új államberendezkedés zseniálisan, a régi felhasználásával került kialakításra, ami később is jellemző maradt a római jogi gondolkodásra. Nemcsak a magánjogban találkozunk már ismert jogintézmények átalakításával új célok elérése érdekében, de a közjogban például a principátus is a régi „helyreállított” köztársaság köntösébe próbált elbújni a társadalom nagyobb rétegének figyelme elől.

A szerző a korai, az érett, végül a késői, válságba fulladó köztársaság történelmét és közjogi intézményeit mutatja be. Kiemelésre érdemes a szerző által többször is hangsúlyozott szokásjogi jogfejlődés szerepe: a római közjogban, különösen a köztársaság intézményrendszerének kialakítása során, a közjogi szokásjognak volt döntő szerepe. Megfigyelhető az is – bár erre a szerző már nem fektet hangsúlyt, és nem említ példákat –, hogy nagyon sok, a válság idején keletkezett törvénnyel már korábban kialakult szokásjogi szabályokat erősítettek meg, tették azokat írott jogforrásban is megismerhető szabállyá. Különösen jó észrevétele a szerzőnek, hogy a szenátus hatáskörét sohasem szabályozta jogszabály, itt tehát egyértelmű a szokásjog szerepe. Nagyon érdekes és pontos a néptribunus magisztrátussá válásának a bemutatása is: hogyan lett egy garanciális, az államszervezeten kívüli intézményből az érett köztársaság egyik fontos szereplője.

Érdekes kérdés a római állam folyamatos hódítás iránti vágya, amelyet a szerző szintén érzékletesen ábrázol, egyben cáfolja a korábbi mommseni álláspontot. Ennek keretében kiemeli a hadizsákmány fontosságát, bár nem tér ki sem a tényleges hadizsákmány (*praeda*) és az ennek eladásából befolyt összeg (*manubia*) közötti különbségre, sem a zsákmányolás és annak elosztásának közjogi szabályozására. Álláspontom szerint azonban hiányolható a folyamatos hódítási kényszer valóságos gazdasági

alapjának feltárása, nevezetesen az, hogy állandó bevétel volt szükséges a városi plebejus réteg folyamatos közmunkákkal vagy kedvezményes árú gabonával történő ellátásához. A szerző ugyanakkor pontosan és szépen ábrázolja a római hódítás kifinomult technikáját: a meghódítottakat különböző eszközökkel (*divide et impera*), de mindig szerződéses formában (*foedus, deditio*), ugyanakkor a lakosok mindennapi életében lehetőleg változást nem okozva integrálta. Ezért érdekes módon az ún. szövetségesi háborúig (Kr. e. 90/88.), illetve Julius Caesar önkormányzati reformjáig (Kr. e. 45.) még Itáliában sem beszélhetünk egységes birodalomról, csupán egy városállamról és annak jól kiépített szövetségesi rendszeréről!

A szerző az intézményrendszer fejlődésének történelmi, politikai és gazdasági hátterét a válságról szóló fejezetben dolgozza ki legrészletesebben, amire szükség is van, különben az egymás utáni, sok esetben vargabetűt jelentő változások okai nem lennének érthetőek. Itt tehát az egyenes fejlődés helyett sok kitérővel tarkított útkeresést figyelhetünk meg, s óhatatlanul zsákutcába és vakvágányokba is botlunk. A háttér és a mozgatórugók feltárása azonban egyaránt segít megérteni az egyes próbálkozásokat és

a sikerhez vagy a sikertelenséghez vezető okokat.

Az egyébként szépen felépített munka szerkezetéről talán az a kritikai megjegyzés még megengedhető, hogy az érett köztársaság intézményeit – vagyis a legfejlettebb, legkidolgozottabb időszakot – a szerző már a hanyatlást jelző válságról szóló fejezetében helyezte el (III/1), pedig indokoltabb lett volna azt az előző fejezethez kapcsolni vagy az előző rész IV. fejezetével együtt önálló fejezetben tárgyalni. Néhány helyen zavaró továbbá, hogy nyilvánvalóan gépelési hibák miatt néhány évszám több évszázaddal eltérő, teljesen téves adatot jelöl (például 34. old., 74. old. 227. lábjegyzet).

A művet a felhasznált terjedelmes irodalomjegyzék teszi teljessé, amely a téma iránt érdeklődők számára további jól használható segítséget jelent.

Ezen kritikai megjegyzések ellenére a munka érdekes és lebilincselő, egyben hiánypótló alkotás, amelyet minden, a római történelem és (köz)jog iránt érdeklődőnek szívből ajánlok!

BAJÁNHÁZY ISTVÁN